

ГОРЕЩАТА ПЕПЕЛ И ИСКРИТЕ НА МЪСТТА

(ЧЕТИВО ЗА РАЗМИСЪЛ)

Иво Панов

*Някога ще стане ли така, че в един от знойните ни дни
от слънцето ще се откърти каменна грамада?
И тази канара като изпепеляващ остров
ще се стовари върху адската ни страна,
ще ни превърне във купчина пепел,
пепел, в която се спотайват искрите на мъстта?*

*С копнежа си по тази тайнствена мечта аз все още жив съм,
бълнуване ли е това или мечта, какво, какво е туй?
Ний мъртви сме, мъртви във пулсиращата кръв,
ний, децата, бързо достигнали до старостта,
ний сенки остарели сме, захлупени от нощта,
ний сме предутринна зора, измамна светлина.
Не успяхме да се изпечем в пещта на огнения бунт,
пожертвахме се за неща, които туй и не видяхме!*

*Някога ще стане ли така, че в един от мразовитите ни дни,
морето като от дълбок бокал ще прелее бреговете си?
И тогава, оказали се сред гневните вълни,
ще изтръгнем от гърдите си химн за собствената гибел,
и бойки се от смъртта, ще се бием със водата дотогава,
докато не скъсаме оковите на робството, сковаващи нозете ни!*

*С копнежа си по тази тайнствена мечта аз все още жив съм,
бълнуване ли е това или мечта, какво, какво е туй?
Сега тук има пътя два, те водят към живота и смъртта,
спирката на някои е до позора, на други до именитостта!*

Тези изразителни строфи¹ датират от края на 60-те години на миналия век. Принадлежат на един от големите в съвременната персийска литература - Надер Надерпур. Те не са написани за конкретно събитие или

---

¹ Стихотворението “Бълнуване или мечта” от сборника “Сенките на слънцето” е преведено с леки съкращения.

по определен повод, а са породени от непреодолимото чувство на отчаяние, безсилие и безнадеждност, обзело иранския народ и неговия рупор - иранската интелигенция, след погрома на национално-освободителното движение. Жесток погром, който слага край на борбата на една велика култура за независимо политическо и икономическо съществуване и налага на Иран несправедливи, заробващи договорености с великите сили.

Необходима ретроспекция.

През 1901 г., по време на управлението на Мозаффареддин шах, представителят на Великобритания в Иран Уилям Нокс д'Арси успява да получи от иранското правителство концесия за проучване и добив на нефт по цялата територия на страната (с изключение на пет северни провинции) за цели 60 години. През 1909г., след откриването на залежи в Хузестан, е създадена "Англо-персийската нефтена компания", преименувана през 1935 г. на "Англо-иранска нефтена компания" (АИНФ). През 1914 г. Англия получава контролния пакет от акции на компанията и става едноличен неин стопанин. А през 60-те години компанията прераства в солиден Международен нефтен консорциум с десетки дъщерни фирми в страните от Изтока...

През 1931г., по време на управлението на шах Реза Пахлави, АИНФ под различни предлози съкращава повече от четири пъти отчисленията от продажбите на нефт за иранското правителство. Отговорът на Иран е мигновен и концесията е прекратена. През 1932 г. английски военни кораби са разположени в Персийския залив. Под натиска на Англия Съветът на Лигата на нациите (ОН) настойчиво препоръчва на Иран да възстанови правата на англичаните. Иранският шах и неговото правителство не могат да се противопоставят и на 28. 05. 1933г. заробващият договор е ратифициран от иранския парламент, а ден по-късно и от Реза шах. И вместо досегашните оскъдни, но твърди 16 % отчисления за Иран, АИНФ предлага сложна система за изчисляване на приходите, които ще постъпват в държавната хазна на персите. Според нея

за всеки тон нефт, изнесен вън от страната или пък продаден на вътрешния пазар, Иран ще получава по цели... 7 шилинга. Кое то годишно се изчислява на около 875 000 ф.ст. За сметка на това трайността на договора е ни повече, ни по-малко от 60 години. Без право Иран да нарушава едностранно клаузите или да прекратява споразумението.

И така в продължение на 20 години земята, родила титани като Фердоуси, Хайям, Руми, Саади, и Хафез, получава жалки трохи от приходите от продажбата на безценното си черно злато на международните пазари. Вследствие на това социалната ножица в страната започва да се разтваря опасно широко, голяма част от населението затъва в нищета. Негови постоянни гости стават гладът, липсата на електричество и вода, на елементарни хигиенни условия. И тази картина не е типична само за провинцията, тя се среща дори в столицата Техеран. Там, в гетата Варамин и Зурабад, най-обездоленото население живее под навеси от картон и ръждясали тенекии, съществува без никаква надежда за промяна на собствената им съдба и съдбата на децата им. В страната обаче има и друга действителност, тази на дворецовия и на военния елит, на върхушката приближени до шаха. Тези среди тънат в разкош и могат да си позволят удоволствия за милиони долари.

Положението не се променя и след абдикацията на шаха (16.09.1941г.) и възкачването на престола на неговия син шах Мохаммад Реза Пахлави. Приходите от ирански нефт продължават главоломно да растат. Ако през 1933 г. са били добити едва 6 800 хил.т. нефт, то през 1945 г. са получени над 17 млн.т. Само че печалбата съвсем не отива в полза на неговите стопани.

На този фон страната отново е залята от вълнения на социално недоволство. Периодът 1949-51 е белязан с постоянни народни протести срещу АИНФ. В тях се включват бедстващото население, студенти и интелегенция, парламентаристи, хора от селскостопанския сектор и промишлеността, занаятчии, едри и дребни търговци, представители на духовенството... Целта е една – незабавна национализация на иранската

нефтодобивна промишленост. На 15. 03. 1951 г. в иранския парламент е приет Законът за национализация на иранските нефтени находища. Само след четиридесет и три дни (28. 04. 1951), в резултат на небивалия всенароден подем, парламентът избира за министър-председател един от най-активните участници при подготовката на Закона за национализацията д-р Мохаммад Моседдег. Той трябва да финализира започнатото. В тази насока главата на правителството е безкомпромисен. Една от първите му стъпки е да принуди английските съветници да напуснат Иран. През 1952 г. се стига до скъсване на дипломатическите отношения между двете държави. Патриотизмът и всенародният подем заливат страната. Милиони излизат на улицата в подкрепа на Мосаддег. Шахът и неговата камарила обаче са на страната на чужденците и това не остава скрито от иранския народ. Портрети и паметници на монарха масово се трошат и заливат с боя, стените на градски учреждения осъмват с лозунги срещу самодържеца. За да отклони от себе си народния гняв, шахът заминава зад граница. Мосаддег е обявен за национален герой.

Великобритания, разбира се, не остава безучастна. Форин офис анализира ситуацията в детайли. Със САЩ се водят интензивни преговори. В резултат на тях на Иран е наложена икономическа блокада, обявен е бойкот на иранския нефт. Към бойкота се присъединяват най-големите международни нефтени компании. Приходите от продажбата на черното злато в бюджета на Иран значително намаляват. Износът му многократно се съкращава. Ако през 1951 г. той е бил 240 млн. барела, то през 1952г. е едва 10,5 млн. Така иранската държава се оказва лишена от основния приход в хазната си. Нещо повече. Въпреки решението на Международния съд в Хага за неотменимото право на Иран над собствените му богатства, през април 1951 г. Великобритания налага на Иран и военна блокада. Натискът ѝ се засилва и чрез замразяването на валутните му резерви, намиращи се в чуждестранни банки. Западните държави и САЩ отказват външни заеми на Иран.

Всичко това неминуемо оказва влияние върху икономическата обстановка в страната. Годишната инфлация е между 7 и 16 %. Работни места се съкращават, заплатите се понижават. Припламват епизодични стачки, с времето те раширяват своя обхват. И ако в периода 1948-50г. е имало само няколко на брой, то през 1951г. те са 42, през 1952г. – 55, през първите осем месеца на 1953г. са 71.

Конфликтът има и свои невидими измерения. В ход е операция под кодовото название “Аякс”. В началото на април 1952г. по решение на ЦРУ са отпуснати близо 1 млн. долара са сваляне на правителството на Мосаддег. Парите са доставени в Иран и насочени към радиа, преса и различни политически дейци. Започват да излизат платени репортажи и изказвания за неспособността на Мосаддег на управлява страната в подобна сложна обстановка, за вината му за кризиса в иранското общество. Бива наричан дори предател. След активна пропаганда, продължила повече от година, от национален герой, от първи патриот, Мосаддег е обявен едва ли не за изменник...

Резултатът е предрешен. Общественото мнение е обработено. На 19. 08. 1953г. с помощта на армията в Иран е извършен държавен преврат. Режимът на генерал Фазлаллах Захиди връща шаха в страната, а през 1954г. се подписва нов унизителен договор с новосъздадения Международен нефтен консорциум. Акциите в него са собственост на най-големите интернационални нефтени компании. Делът в тях е разпределен по следния начин: за АИНФ (преименувана по-късно на “Бритиш петролеум”) – 40 %, за “Голямата петорка” (включва 5 американски компании) – 40 %, за англо-холандската “Роял Додж-Шел” – 14 % и за френската държавна компания “Франсес де петрол” - 6 %. Договорът е със срок от 25 години...

Разбира се, тази история съвсем не е прецедент в международните отношения. Но подобни “намеси” оставят видим отпечатък върху развитието на всеки един народ. И го обричат... Досещаме се на какво.

Затова и болката на излъганите и ограбените не затихва. Тя се излива в художествените творби на техните най-талантливи синове и дъщери...

И за да не бъде погрешно разбран, ще уточня, че алюзията, която правя съвсем не е на ниво правителства. България в сравнение с Иран е доста по-бедна откъм природни ресурси. Но все пак ги имаме нали? Поточно, имахме ги. Къде са те сега? В чии ръце са? Отговорите, естествено, ги знаем. Знаем също и кой и защо ги хариза. По-важният въпрос е, ще можем ли да извървим пътя на Мосаддег? Ще се осмелим ли да разровим с голи ръце горещата пепел, *“в която се спотайват искрите на мъстта”*? Ще имаме ли куража, силите и мъдростта да се борим *“докато не скъсаме оковите на робството”*, а и да отстоим след това постигнатото?

Или по-добре отсега да наведем глави и да *“изтръгнем от гърдите си химн за собствената гибел”*...

Решението трябва да бъде взето от нас, от българите...

При всички положения ще ни бъде от полза да обръщаме понякога поглед назад в историята! Към своята и към чуждата...